

Česká republika
NÁLEZ
Ústavního soudu

Jménem republiky

Ústavní soud rozhodl v senátě složeném z předsedy senátu Jiřího Zemánka, soudce Ludvíka Davida (soudce zpravodaj) a soudce Vojtěcha Šimíčka o ústavní stížnosti stěžovatele **1) R. R.**, zastoupeného JUDr. Martinem Pavelkou, advokátem, AK se sídlem Brno, Kalvodova 88/1, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2014 č. j. 33 Cdo 3877/2013-107, a o ústavní stížnosti stěžovatelky **2) L. K.**, zastoupené týž advokátem, proti usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2014 č. j. 33 Cdo 2199/2013-88 a proti rozsudku Městského soudu v Praze ze dne 13. 2. 2013 č. j. 18 Co 6/2013-62, za účasti **Nejvyššího soudu a Městského soudu v Praze**, jako účastníků řízení, a **BREDLEY AND SMITH, s. r. o.**, se sídlem Praha 1, Václavské náměstí 819, jako vedlejší účastnice řízení, takto:

- I. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2014 č. j. 33 Cdo 3877/2013-107 bylo porušeno základní právo stěžovatele 1) na přístup k soudu zaručené čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.**
- II. Usnesením Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2014 č. j. 33 Cdo 2199/2013-88 a rozsudkem Městského soudu v Praze ze dne 13. 2. 2013 č. j. 18 Co 6/2013-62 bylo porušeno základní právo stěžovatelky 2) na přístup k soudu zaručené čl. 36 odst. 1 Listiny základních práv a svobod a čl. 6 odst. 1 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.**
- III. Tato rozhodnutí se proto ruší.**

Odůvodnění:

I.

Průběh řízení před obecnými soudy

1. Včas a řádně podanými ústavními stížnostmi se stěžovatelé pro tvrzený zásah do ústavně garantovaných práv na soudní ochranu, spravedlivý proces a rovnost účastníků řízení podle čl. 36 odst. 1 a čl. 37 odst. 3 Listiny základních práv a svobod (dále jen „Listina“) domáhali zrušení v záhlaví označených rozhodnutí obecných soudů. Stěžovatel 1) napadl ústavní stížností usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2014 č. j. 33 Cdo 3877/2013-107, stěžovatelka 2) napadla ústavní stížností usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 4. 2014 č. j. 33 Cdo 2199/2013-88 a rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 13. 2. 2013 č. j. 18 Co 6/2013-62.

2. Ústavní stížnosti stěžovatelů, vedené u Ústavního soudu pod sp. zn. I. ÚS 1440/14 a sp. zn. I. ÚS 2011/14, byly usnesením Ústavního soudu ze dne 3. 2. 2016 sp. zn. I. ÚS 1440/14 spojeny ke společnému řízení.

3. Předmětem řízení před obecnými soudy byly žaloby o určení neplatnosti smluv o podpoře prodeje nemovitostí č. A013142 a č. 019285A, které stěžovatelé uzavřeli s obchodní společností PROLUX Consulting Int. s. r. o., namísto níž pak do řízení nastoupila obchodní společnost BREDLEY AND SMITH, s. r. o. (nyní vedlejší účastnice řízení před Ústavním soudem). Žaloby byly odůvodněny tím, že předmětné smlouvy obsahují nepřipustná ujednání podle § 55 odst. 1 a § 56 zákona č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ve znění pozdějších předpisů, a že byly uzavřeny v omylu. Naléhavý právní zájem na určení neplatnosti smluv spatřovali stěžovatelé v tom, že vedlejší účastnice řízení bude požadovat plnění ze smluvního závazku před soudem nebo se domáhat tohoto plnění u rozhodčího soudu podle rozhodčí doložky dohodnuté ve smlouvách.

4. Obvodní soud pro Prahu 1 rozsudkem ze dne 20. 3. 2012 č. j. 40 C 58/2010-45 žalobu stěžovatele 1) o určení neplatnosti smlouvy o podpoře prodeje nemovitosti č. A013142 pro nedostatek naléhavého právního zájmu podle ustanovení § 80 zákona č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „o. s. ř.“), zamítl a stěžovateli 1) uložil povinnost nahradit žalované (vedlejší účastnici řízení) náklady řízení. Městský soud v Praze jako soud odvolací rozsudkem ze dne 14. 2. 2013 č. j. 17 Co 492/2012-73 rozhodnutí soudu prvního stupně ve věci samé potvrdil. Ve výroku o nákladech řízení napadený prvostupňový rozsudek změnil tak, že vedlejší účastnici náhradu nákladů řízení před soudem prvního stupně nepřiznal. Odvolací soud zároveň rozhodl o tom, že stěžovatel 1) je povinen nahradit vedlejší účastnici náklady odvolacího řízení. Dovolání stěžovatele 1) Nejvyšší soud usnesením ze dne 30. 1. 2014 č. j. 33 Cdo 3877/2013-107 pro nepřipustnost odmítl a rozhodl, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů dovolacího řízení.

5. Ve vztahu ke stěžovatelce 2) byla rozsudkem Obvodního soudu pro Prahu 1 ze dne 8. 8. 2012 č. j. 24 C 155/2011-31 určena neplatnost smlouvy o podpoře prodeje nemovitosti č. 019285A a žalované (vedlejší účastnici řízení) byla uložena povinnost nahradit stěžovatelce 2) náklady řízení. Městský soud v Praze jako soud odvolací však rozsudkem ze dne 13. 2. 2013 č. j. 18 Co 6/2013-62 rozhodnutí soudu prvního stupně ve věci samé změnil tak, že žalobu stěžovatelky 2) na určení neplatnosti předmětné smlouvy zamítl. Odvolací soud zároveň rozhodl o tom, že stěžovatelka 2) je povinna nahradit vedlejší účastnici náklady řízení před soudy obou stupňů. Dovolání stěžovatelky 2) Nejvyšší soud usnesením ze dne 28. 4. 2014 č. j. 33 Cdo 2199/2013-88 pro nepřipustnost odmítl a rozhodl, že žádný z účastníků nemá právo na náhradu nákladů dovolacího řízení.

6. V rozhodnutích napadených petitorně oběma stěžovateli Nejvyšší soud s odkazem na rozsudek ze dne 27. 3. 1997 sp. zn. 3 Cdon 1338/96 konstatoval, že určovací žaloba je preventivního charakteru a má místo tam, kde je možno odstranit stav ohrožení práva či nejistoty v právním vztahu, nelze-li odpovídající nápravu zajistit jinak. Uplatní se i v případech, v nichž určovací žaloba účinněji než jiné právní prostředky vystihuje obsah a povahu příslušného právního vztahu a jejím prostřednictvím lze dosáhnout úpravy, tvořící určitý právní rámec, který je zárukou odvrácení budoucích sporů účastníků. Tyto funkce určovací žaloby korespondují s podmínkou naléhavého právního zájmu;

nelze-li očekávat, že je určovací žaloba naplní, nebude dán ani naléhavý právní zájem na požadovaném určení. Pravomocné rozhodnutí o žalobě na určení, zda právo nebo právní vztah je či není, nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění. Nejvyšší soud poukázal i na rozsudek ze dne 27. 1. 2005 sp. zn. 29 Odo 539/2003, ve kterém byl vysloven názor, že je-li posouzení platnosti právního úkonu otázkou předběžnou ve vztahu k vypořádání otázky (ne)existence práva nebo právního vztahu, který měl být tímto právním úkonem založen, změněn nebo ukončen, není na takovém určení dán naléhavý právní zájem.

7. Městský soud v Praze v rozsudku, který výslovně napadla pouze stěžovatelka 2) ústavní stížností, dovedl nedostatek naléhavého právního zájmu na určení neplatnosti smlouvy poukazem na tezi, podle níž pravomocný rozsudek o žalobě na určení, zda tu právo nebo právní vztah je nebo není, nevytváří – zásadně – překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění. V daném případě by tedy určení neplatnosti smlouvy o podpoře prodeje nemovitosti nebylo překážkou pro vedení řízení a rozhodnutí o žalobě na plnění. Požadované určení by tak podle názoru Městského soudu v Praze nevytvořilo pevný právní základ pro právní vztahy účastníků sporu.

II.

Obsah ústavních stížností

8. Stěžovatelé v ústavních stížnostech namítali nesprávné právní posouzení otázky naléhavého právního zájmu na určení neplatnosti předmětných smluv. Rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 27. 3. 1997 sp. zn. 3 Cdon 1338/96, na který soudy v napadených rozhodnutích odkazovaly, se podle stěžovatelů vztahuje na odlišný skutkový a právní stav.

9. Stěžovatelé dospěli k závěru, že naléhavý právní zájem na určovacích žalobách je v posuzované věci dán, neboť určení neplatnosti předmětných smluv lze vytvořit pevný základ pro právní vztahy účastníků řízení a odstranit právní nejistotu stěžovatelů, pro které je žaloba o určení jediným prostředkem ochrany. Žaloba na plnění jim jako zájemcům ze zprostředkovatelské smlouvy nepřísluší. Obecnými soudy byli stěžovatelé v právním postavení značně znevýhodněni, protože musí pouze pasivně vyčkávat, kdy se druhá strana rozhodne vymáhat neoprávněné plnění z titulu neplatných smluv soudní cestou. V situaci, kdy vedlejší účastnice stěžovatele opakovaně vyzvala k plnění, avšak nezačala ho soudně vymáhat, je samotné určení neplatnosti smluv způsobitelným prostředkem pro nastolení pevného základu pro právní vztahy účastníků, ač toto rozhodnutí netvoří překážku věci pravomocně rozsouzené. Pokud by bylo ve věci obecnými soudy pravomocně rozhodnuto, že předmětné smlouvy jsou neplatné, neexistoval by žádný právní podklad, na základě kterého by mohla být úspěšně podána žaloba na plnění, a tedy ani žádný právní titul k vymáhání nároku věřitelem. Vedlejší účastnice řízení by sice žalobu na plnění podat mohla, tato by však byla s odkazem na předchozí pravomocná rozhodnutí o neplatnosti smluv zamítnuta, neboť soud by závazně vycházel z rozhodnutí o předběžné otázce ve smyslu § 135 odst. 2 o. s. ř. Rozhodnutí o určení neplatnosti předmětných smluv by tedy bylo objektivně způsobilé eliminovat případné právní spory, v nichž by byla řešena platnost smlouvy jako otázka předběžná.

10. Pokud soudy v napadených rozhodnutích konstatovaly, že ve věci není dán naléhavý právní zájem na určení neplatnosti smluv toliko z důvodu, že je možné podat žalobu na plnění, odebraly tím stěžovatelům možnost chránit svá práva, odepřely jim spravedlnost (*denegatio iustitiae*) a stěžovatelé jsou nuceni žít po dlouhou dobu v nejistotě. Napadenými rozhodnutími tak bylo porušeno základní právo stěžovatelů na soudní ochranu a spravedlivý proces ve smyslu čl. 36 odst. 1 Listiny. Stěžovatelé dále namítali porušení práva na spravedlivý proces podle čl. 37 odst. 3 Listiny. Napadená rozhodnutí obecných soudů dle stěžovatelů zakládají značný nepoměr v právech jednotlivých účastníků, neboť nedůvodně znevýhodňují právní postavení stěžovatelů tím, že jim odepírají možnost podat určovací žalobu.

11. Stěžovatelé poukázali i na nejednotnost rozhodovací praxe soudů nižších stupňů a Nejvyššího soudu v otázce naléhavého právního zájmu na podání určovací žaloby, byť s odkazem na ustálenou judikaturu. Takový postup není dle stěžovatelů žádoucí a odporuje principu právní jistoty; ostatně stěžovatelé již byli vyzváni soudním exekutorem k dobrovolnému zaplacení náhrady nákladů řízení ze sporu o určovacích žalobách a smlouvy samotné obsahují za účelem vymáhání případných dlužných částek jak rozhodčí doložku, tak alternativu soudního uplatnění nároku poskytovatelem služby.

III.

Vyjádření ostatních účastníků řízení

12. K výzvě Ústavního soudu se k podaným ústavním stížnostem vyjádřil Nejvyšší soud tak, že nadále zastává názor, že rozhodnutí odvolacího soudu, která stěžovatelé napadli dovoláním, jsou v souladu s ustálenou rozhodovací praxí dovolacího soudu, na kterou je v rozhodnutích odkazováno. Ve vyjádření k ústavní stížnosti stěžovatele 1) navíc uvádí, že případné právo na plnění sjednané zprostředkovatelské odměny je již promlčeno. Městský soud v Praze shodně argumentoval tak, že jeho rozhodnutí napadené ústavní stížností je zcela v souladu se závěry Nejvyššího soudu.

13. Vedlejší účastnice řízení před Ústavním soudem (ve sporu žalovaná) se k ústavním stížnostem na výzvu Ústavního soudu nevyjádřila.

IV.

Předpoklady projednání ústavních stížností

14. Ústavní soud, dříve než přistoupí k meritornímu projednání ústavní stížnosti, zkoumá, zda tato splňuje všechny formální předpoklady podle zákona o Ústavním soudu. V dané věci je zřejmé, že ústavní stížnosti byly podány včas (§ 72 odst. 3 zákona o Ústavním soudu), stěžovatelé byli řádně zastoupeni (§ 30 odst. 1 téhož zákona) a ústavní stížnosti jsou přípustné (§ 75 odst. 1 téhož zákona). Proto Ústavnímu soudu nic nebránilo v projednání věci, a to bez nařízení jednání, neboť jednání by nevedlo k dalšímu objasnění věci (§ 44 zákona o Ústavním soudu).

15. Od Obvodního soudu pro Prahu 1 byly vyžádány nalézací spisy, aby mohl být proveden náležitý přezkum ústavní stížností napadených rozhodnutí.

V.

Právní posouzení

16. Ústavní soud je podle čl. 83 Ústavy ČR (dále jen „Ústava“) soudním orgánem ochrany ústavnosti a tuto svoji pravomoc vykonává mimo jiné tím, že ve smyslu čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy rozhoduje o ústavních stížnostech proti pravomocným rozhodnutím a jiným zásahům orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod. Ústavní soud není součástí soustavy obecných soudů, a proto není povolán k instančnímu přezkumu jejich rozhodnutí. Kompetence Ústavního soudu k zásahu do rozhodnutí obecných soudů je dána, pokud jsou chyby ve výkladu podústavního práva obecnými soudy zřetelné a vyplývají ze zásadně nesprávného hodnocení významu základního práva a mají-li tyto chyby váhu pro řešení věci v materiálním významu (tzv. Heckova formule) [Bobek, M. in Wagnerová, E; Šimíček, V.; Langášek, T.; Pospíšil, I. a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2012, s. 32, bod 109].

17. Po zvážení stížnostních námitek i obsahu napadených rozhodnutí a příslušného spisového materiálu dospěl Ústavní soud k závěru, že ústavní stížnosti jsou důvodné.

18. Obě smlouvy obou stěžovatelů (sjednané s právním předchůdcem vedlejšího účastníka PROLUX Consulting Int. s. r. o.) jsou ze své povahy smlouvami o zprostředkování, resp. podle rozličných variant splnění (viz čl. I Předmět smlouvy) smlouvy o součinnosti při zamýšleném prodeji nemovitostí ve vlastnictví stěžovatelů; účastníci jsou označeni jako „poskytovatel“ a „klient“. Jde o typické formulářové smlouvy, celý předtisk pořízený poskytovatelem je v pasáži „Smluvní ujednání“ ve formátu smallprintu. Stěžovatelé napadli před obecnými soudy platnost celé řady smluvních ustanovení. Z podstatných námitek stěžovatelů (žalobců) je třeba zmínit zejména dvě. V čl. II. bodě 5. souhlasí klient s úpravou předpokládané ceny nemovitostí, která „povede ke zjištění reálné tržní ceny předmětných nemovitostí“; tento text považují stěžovatelé za nedostatečně jasný, jednostranně stanovený a v důsledcích pro ně potenciálně nevýhodný. V rámci čl. V. Zajištění závazků obsahuje bod 2. formulaci, podle níž je klient v případě porušení svých povinností ze smlouvy povinen zaplatit poskytovateli „dohodnutou smluvní pokutu ve výši 6% z předpokládané ceny předmětných nemovitostí“. Takové smluvní ustanovení se jeví stěžovatelům jako nepřiměřená sankce, s ohledem na svou výši i postavení poskytovatele při sjednávání (budoucí) smlouvy.

19. Stěžovatelé podali tzv. negativní určovací žaloby, jimiž se domáhali určení neplatnosti obou smluv o podpoře prodeje nemovitostí. Obecné soudy dospěly k závěru, že žalobci nemají na tomto určení naléhavý právní zájem a zamítly proto žaloby žalobců, resp. odmítly jejich dovolání pro nepřipustnost. Z toho důvodu již soudy nepřistoupily ke zkoumání žalob po stránce věcné, tj. již se nezabývaly posuzováním platnosti či neplatnosti předmětných smluv.

20. Takový postup orgánu veřejné moci je způsobilý zasáhnout do práva stěžovatelů na spravedlivý proces zaručeného čl. 36 Listiny a čl. 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (dále jen „Úmluva“), jehož komponentem je i právo na přístup k soudu, jako nezbytný předpoklad realizace jednotlivých procesních práv z práva na spravedlivý proces vyplývajících. „Aby bylo právo na přístup účinné, musí mít

jednotlivec jasnou a konkrétní příležitostí napadnout skutečnost, která představuje zásah do jeho práva.“ (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Bellet proti Francii* ze dne 4. 12. 1995 č. 23805/94, § 36). Právo na přístup k soudu však není právem absolutním a dovoluje jistá omezení (viz i rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Golder proti Spojenému království* ze dne 21. 2. 1975 č. 4451/70, § 38). „*Uplatněná omezení nicméně nesmí jednotlivci odeprít nebo omezit přístup k soudu takovým způsobem a do takové míry, že by byla narušena sama podstata tohoto práva. Kromě toho není žádné omezení tohoto práva slučitelné s čl. 6 odst. 1, pokud nesleduje legitimní cíl a pokud mezi prostředky omezení a jeho cíli neexistuje rozumný vztah proporcionality.*“ (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Ashingdane proti Spojenému království* ze dne 28. 5. 1985 č. 8225/78, § 57, srov. i rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Bulena proti České republice* ze dne 20. 4. 2004, č. 57567/00, § 29 a další).

21. Požadavek naléhavého právního zájmu na určení, zda tu právní poměr nebo právo je či není, je zakotven v ustanovení § 80 o. s. ř. Z ustálené judikatury Nejvyššího soudu přitom vyplývá, že naléhavý právní zájem na určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není, je dán zejména tam, kde lze pomocí určovací žaloby eliminovat stav ohrožení práva či nejistoty v právním vztahu a k odpovídající nápravě nelze dospět jinak, jakož i v případech, v nichž určovací žaloba účinněji než jiné právní prostředky vystihuje obsah a povahu příslušného právního vztahu a jejím prostřednictvím lze dosáhnout úpravy tvořící určitý právní rámec, který je zárukou odvrácení budoucích sporů účastníků (viz např. rozsudek Nejvyššího soudu ze dne 31. 5. 2011 sp. zn. 30 Cdo 3378/2009, též již citovaný rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 3 Cdon 1338/96).

22. Smysl zákonného požadavku naléhavého právního zájmu lze spatřovat v pojetí určovací žaloby zásadně jako prostředku preventivní právní ochrany, jejímž účelem má být vytvoření pevného právního základu pro právní vztahy účastníků sporu, odstranění nejistoty v právním postavení žalobce a předejití případným budoucím sporům (pozn. – popsáný účel je v omezené míře naplněn i v případě, že určovací žalobou se reaguje na právní stav již v konfliktní fázi, po potenciálním porušení práva některou ze stran sporu). Ústavní soud se tedy dále zabýval tím, zda bylo omezení dotčeného základního práva na přístup k soudu ze strany obecných soudů v posuzovaném případě pro dosažení onoho účelu přiměřené.

V./a

Právo na přístup k soudu a určovací žaloba

23. V rozhodovací praxi Evropského soudu pro lidská práva se již dříve prosadila interpretace práva na přístup k soudu, podle níž může být jeho nepřipustným omezením, jestliže by stát fakticky odnímal z působnosti soudů celou skupinu občanskoprávních žalob. Došlo by tak k situaci, za níž by postup civilního soudu závisel až druhotně na materiálním obsahu daného práva; prvotně by žalobě stála v cestě procedurální bariéra, jež by mohla být neoprávněná (k tomu srov. rozsudky ve věcech *Fayed proti Spojenému království* ze dne 21. 9. 1994, č. 17101/90, § 67 nebo *Tserkva Sela Sosulivka proti Ukrajině* ze dne 28. 2. 2008, č. 37878/02, § 50-53; blíže též Kmec, J. in Kmec, J., Kosař, D., Kratochvíl, J., Bobek, M. *Evropská úmluva o lidských právech. Komentář*. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2012, s. 630-631).

24. Pozitivní posouzení této otázky, spočívající v dílčí nepřípustnosti konkrétního omezení práva na přístup k soudu jako komponentu základního práva na spravedlivý proces, nalezlo své místo i v české ústavněprávní literatuře. P. Molek uvádí ve své publikaci *Právo na spravedlivý proces* (Praha: Wolters Kluwer, 2012, s. 78), že (nežádoucí) „[o]mezení efektivity přístupu k právu může tkvět i v tom, že soud sice předložený případ posoudí, ale jen z procesního pohledu a nejde do merita věci“. K této tezi pak zmiňuje konkrétní případ, nazvaný Restituent v bludném kruhu, v němž Ústavní soud nálezem sp. zn. I. ÚS 566/07 ze dne 5. 8. 2009 (N 176/54 SbNU 209) vyhověl restituentovi v dlouhotrvajícím sporu, za něhož se změnil právní náhled na aplikaci ustanovení § 6 odst. 1 písm. p) zákona č. 229/1991 Sb., o půdě (zkráceně), a stěžujícím si účastníku řízení zbyla jen žaloba na určení vlastnictví jako instrument, za jehož pomoci byl schopen domoci se svého práva (kterýžto procesní prostředek obecné soudy jako přípustný neuznaly). Molek vřazuje tento i jiné podobné případy mezi tzv. další úrovně ochrany práva na spravedlivý proces, resp. „další způsoby omezení práva na přístup k soudu“ (viz pramen citovaný výše, s. 71, 137).

25. Ústavní soud je přesvědčen, že mezi obdobné případy nepřípustného procesního omezení realizace hmotného práva náleží i nyní posuzovaná věc, jak je patrné z předchozího a zejména dalšího výkladu.

V./b

Existence naléhavého právního zájmu v konkrétních podmínkách

26. Obecné soudy vystavěly svůj názor o neexistenci naléhavého právního zájmu zejména na tom, že pravomocný rozsudek o žalobě na určení nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění vycházející z téhož skutkového základu a požadované určení by proto nevytvořilo pevný právní základ pro právní vztahy účastníků sporu v tom smyslu, že by mohlo předejít žalobě na plnění. Určovacemi žalobami je uplatňován jiný procesní nárok, řízení mají jiný předmět (srov. Winterová, A. *Žaloba v občanském právu procesním*. Praha: Univerzita Karlova, Právnická fakulta, 1977, s. 59; Dvořák, B. *Právní moc civilních soudních rozhodnutí: procesní studie*. Praha: C. H. Beck, s. 105) a rozhodnutí nevytváří překážku věci rozsouzené pro žalobu na plnění. To však – a nejen podle Ústavního soudu nyní, ale i „historicky“, viz dále - nevyklučuje existenci naléhavého právního zájmu, resp. preventivní funkci žaloby určovací. Např. Hora vidí význam určovacích žalob i v tom, že se jimi zpravidla vůbec předejde žalobám o plnění. „Vedla-li kladná určovací žaloba k příznivému výsledku, splní poctivý žalovaný svůj závazek bez další žaloby; a bylo-li zápornou žalobou určovací vysloveno, že jisté právo nebo právní poměry neexistuje, upustí poctivý žalobce od toho, aby se nicméně domáhal splnění jeho.“ [Hora, V. *Československé civilní právo procesní: I.-III. díl* (ed. Spáčil, J.). Praha: Wolters Kluwer, 2010, díl II., s. 159]. Meritorní rozhodnutí vydané v řízení o určovací žalobě tedy závazně řeší předběžnou otázku pro řízení o žalobě na plnění. I pokud by druhá strana podala žalobu na plnění, vycházel by soud při jejím řešení z rozhodnutí o (negativní) určovací žalobě prejudiciálně. „Následkem vydání rozhodnutí o určovací žalobě se tak stane žaloba na plnění zbytečnou nebo se spor o ni usnadní.“ [Ott, E. *Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního* (ed. Spáčil, J.). Praha: Wolters Kluwer, 2012, díl II., s. 27].

27. Zodpovězení otázky, zda je dán naléhavý právní zájem ve smyslu § 80 o. s. ř., je obzvláště obtížné i významné právě u negativních určovacích žalob na určení

neplatnosti smlouvy (zde smlouvy o podpoře prodeje nemovitosti). Petit určovací žaloby musí být formulován tak, aby rozhodnutí soudu vyřešilo celý obsah nebo dosah sporného právního poměru nebo práva. Jedině tak je schopna určovací žaloba odstranit stav ohrožení práva žalobce nebo nejistotu v jeho právním postavení (viz výše rozsudek Nejvyššího soudu sp. zn. 30 Cdo 3378/2009).

28. Pro posouzení existence naléhavého právního zájmu ve stanovených případech je významná i skutečnost, že žalobcům nebyla poskytnuta jiná možnost ochrany svých práv, neboť žalobci byli údajnými dlužníky z daného právního poměru a je to tedy pouze žalovaná (vedlejší účastnice), kdo je aktivně legitimován k podání žaloby na plnění. S ohledem na to, že vedlejší účastnice projevila úmysl vymáhat splnění povinnosti (zaplacení smluvní odměny), dosud ale nedošlo k podání žaloby, je stěžovatel ponechán v nejistotě týkající se povinnosti plnit ze smlouvy, a z toho plynoucí povinnosti platit případné narůstající úroky z prodlení.

29. Ústavní rozměr rozhodování o stížnostech nastolené problematice musel být v obecné rovině založen na silné potencialitě předmětného práva (skutečná spornost otázky platnosti smlouvy) a na funkčnosti opačného řešení než zvolily obecné soudy (způsobitost deklarace neplatnosti smlouvy vyvolat žádoucí, právu adekvátní účinky). Při úvaze o potřebné intenzitě přezkumu tu zajisté nelze opomenout zásadní „nevykonatelnost“ jakékoli určovací žaloby jako „pouhé“ žádosti o deklaraci (ne)existence práva či právního vztahu. Procesní a současně obsahově i substantivní kritérium „připuštění“ určovací žaloby do meritorního přezkumu, spočívající v prejudiciálním závěru o existenci naléhavého právního zájmu na dané žalobě, je samozřejmě v rukou obecných soudů; Ústavnímu soudu nepřisluší ani v tomto případě rezultatívni přezkum konkrétní, jež jsou tu naznačena. Lze však stanovit dvě procesní kritéria, jejichž naplnění vyzdvihuje intenzitu závažnosti věci nad běžný rámec diskrečních oprávnění obecných soudů a signalizuje extrémní úroveň vybočení z tohoto rámce.

30. Prvním z nich je hmotněprávní i procesní stav konkrétní věci, za něhož účastníku nezbyvá než aktivovat určovací žalobu jako *ultimum refugium*, tedy poslední východisko obrany a následné ochrany svých práv. Druhým pak situace, za níž je účastník, pro něhož je sporné znění smlouvy nevýhodné, vystaven dlouhotrvající nejistotě z hlediska ochrany svých práv, resp. následků, které pro něho smlouva může (v příslušné části) představovat. Ústavní soud tu považuje stěžovateli napadený text ve více aspektech za dubiózní (srov. bod 18 výše) a připomíná, že má k podobným smluvním ustanovením, včetně jejich formy, dlouhodobé výhrady. Například v nálezu sp. zn. I. ÚS 3512/11 ze dne 11. 11. 2013 (N 183/71 SbNU 201) dovedl (ke spotřebitelským smlouvám), že zásadě smluvní poctivosti odpovídají ustanovení formálně dostatečně přehledná, čitelná a logicky uspořádaná, což platí zejména pro obchodní podmínky vnášené do kontraktu tím, kdo poskytuje požadované plnění. Smluvní text mj. nesmí fakticky skrývat ujednání, jež jsou pro druhou stranu nevýhodná (body 29-31 nálezu). A právě z pohledu těchto požadavků považuje Ústavní soud přinejmenším za legitimní, že se stěžovatelé nyní opírají o argument přípustnosti negativních určovacích žalob ve svých sporech s tím, že je podle nich naléhavý právní zájem na jejich žalobách dán.

31. Ústavní soud tedy dospěl k závěru, že obecné soudy vyložily naléhavý právní zájem na požadovaném určení neplatnosti smlouvy v rozporu se smyslem a účelem tohoto

zákonného požadavku, a zasáhly tak do práv stěžovatelů na přístup k soudu. Míra zásahu obecných soudů do práva na přístup k soudu neodpovídala legitimnímu cíli, sledovanému zákonem zakotveným požadavkem naléhavého právního zájmu. Žaloba o určení neplatnosti smlouvy zde plní požadovanou preventivní funkci; rozhodnutí o ní je objektivně způsobilé eliminovat nejisté postavení žalobce a předejít případným budoucím sporům. Zásah obecných soudů do ústavně zaručeného práva stěžovatelů na přístup k soudu proto Ústavní soud neshledal přiměřeným.

32. Jednáním obecných soudů bylo přitom, jak již vyloženo v předchozí části odůvodnění, porušeno právo na přístup k soudu v samotné své podstatě. Nelze totiž opomenout, že k odpovídající nápravě není ze strany stěžovatelů možné dospět jinak než určovací žalobou. Právo na přístup k soudu je základním komponentem práva na spravedlivý proces. *„Je nepředstavitelné, že by čl. 6 odst. 1 ... podrobně popisoval procesní záruky přiznané účastníkům probíhajícího občanskoprávního řízení a že by v první řadě nechránil to jediné, co ve skutečnosti umožňuje užívat těchto výhod, tj. přístup k soudu. Spravedlivost, veřejnost a rychlost procesu nemají žádný význam bez samotného procesu.“* (rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Golder proti Spojenému království* ze dne 21. 2. 1975 č. 4451/70, § 35-36).

33. Zároveň je nutno důrazně upozornit, že v obdobné věci (určení neplatnosti smlouvy o podpoře prodeje, stejný žalovaný) bylo vydáno usnesení i jiným senátem Nejvyššího soudu (usnesení Nejvyššího soudu ze dne 28. 1. 2014, sp. zn. 23 Cdo 2332/2013). Nejvyšší soud se v něm ztotožnil se závěry soudu prvního stupně a soudu odvolacího, že za situace, kdy žalovaná žádným způsobem nedala najevo, že by odměnu podle předmětné smlouvy po žalobcích nepožadovala (naopak vyzvala žalobce k zaplacení), je rozhodnutí ve věci objektivně způsobilé předejít případným dalším soudním sporům mezi účastníky. Nejvyšší soud i v tomto případě odkázal na judikaturu k otázce naléhavého právního zájmu a konstatoval, že se odvolací soud neodchýlil od této judikatury, když žaloba zde plní žádoucí preventivní funkci.

VI.

Závěr

34. Žaloba o určení neplatnosti smlouvy (tedy určovací žaloba i v této negativní podobě) v tomto případě plní preventivní funkci. Rozhodnutí o ní je objektivně způsobilé eliminovat nejisté postavení žalobce a vyřešit sporné vztahy mezi stranami tak, aby se předešlo případným budoucím sporům. Zamítnutím určovací žaloby pro nedostatek naléhavého právního zájmu, resp. odmítnutím dovolání pro nepřípustnost byla stěžovatelům odňata možnost chránit svá práva a s ohledem na skutečnost, že jde o jediný možný prostředek ochrany práv stěžovatelů, jim tak bylo odepřeno právo na přístup k soudu, resp. právo na soudní ochranu.

35. Obecné soudy vyložily v posuzované věci zákonný postulát naléhavého právního zájmu na určovací žalobě flagrantně nesprávným způsobem. Jejich interpretace a aplikace podústavního práva založila v kontextu zjištěných skutečností porušení práva stěžovatelů na přístup k soudu. Takový postup soudů odporuje principu právní jistoty a zákazů libovůle. Stalo se tak navíc v situaci, v níž bylo zapotřebí ad hoc reflektovat slabší pozici stěžovatelů v dané fázi smluvního vztahu. Jakkoli Ústavní soud respektuje

převažující zdrženlivost obecných soudů vůči meritornímu projednávání určovacích žalob, pramenící z jejich implicitní kolize se žalobou na plnění a též z jejich potenciální „nevykonatelnosti“, v daném případě došlo k nepřijatelně striktnímu posouzení procesní podmínky zakotvené v § 80 o. s. ř., bez náležité reflexe hmotněprávního stavu. Ne vždy postačí k ochraně práv žaloba na plnění; někdy je nevyhnutelné postavit právo či právní vztah najisto, a to i cestou negativní určovací žaloby. Při naplnění podmínek vyložených výše se může účastník smlouvy (zde smlouvy příkazního typu se spotřebitelským akcentem) takto procesně bránit ještě předtím, než začne být sporné právo na plnění z kontraktu uplatňováno protistranou před soudem - i když okolnosti případu mohou vždy zajisté vést i k relevantním úvahám, nakořl postupoval takový účastník při sjednávání kontraktu s běžnou péčí a opatrností, jež se od něj v soukromoprávním vztahu principiálně očekává.

36. Ústavní soud s ohledem na výše uvedené ústavním stížnostem vyhověl a při konstatovaném porušení základního práva stěžovatelů na přístup k soudu, garantovaném čl. 36 odst. 1 Listiny a čl. 6 Úmluvy, stížnostmi napadená usnesení Nejvyššího soudu ze dne 30. 1. 2014 č. j. 33 Cdo 3877/2013-107 a ze dne 28. 4. 2014 č. j. 33 Cdo 2199/2013-88 a rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 13. 2. 2013 č. j. 18 Co 6/2013-62 zrušil [§ 82 odst. 2 písm. a) a odst. 3 písm. a) zákona o Ústavním soudu]. Rozdílný kasační rozsah výroků ve věcech obou stěžovatelů ve spojeném řízení je předurčen odlišnými stížnostními petity obou stěžovatelů, jak ostatně již vysvětleno shora (bod 1).

Poučení: Proti rozhodnutí Ústavního soudu se nelze odvolat.

V Brně dne 11. července 2017

Jiří Zemánek
předseda senátu